

вобразнасці. Выкарыстоўваючы традыцыі, якія склаліся ў мове фальклору, новая беларуская літаратурная мова ішла па шляху пашырэння эстэтычных уласцівасцяў мастацкага слова, узбагачэння яго ўнутранага зместу за кошт выяўлення ў ім дадатковых метафарычных адценняў. Мова мастацкага твора ў разглядаемы перыяд ужо не была простым «фотаздымкам» народнай мовы. Дзякуючы адбору выражальных сродкаў і форм, якія праводзілі тагачасныя пісьменнікі, яна набывала высокапаэтычнае гучанне і ўзнімалася на якасна новы ўзровень.

Т. А. Кісель (Брэст)

З НАЗІРАННЯЎ НАД СТРУКТУРАЙ БАТАНІЧНЫХ НОМЕНАЎ У ГАВОРКАХ БРЭСЦКА-ПІНСКАГА ПАЛЕССЯ

Батанічная наменклатура Брэсцка-Пінскага Палесся характарызуецца неаднароднасцю ў структурным плане. Акрамя вялікай колькасці простых намінацый, распаўсюджаны складаныя і састаўныя номены. Дадзеную групу мы і разгледзім у нашым артыкуле.

1. У структуры састаўных (двухслонных) номенаў вылучаюцца наступныя мадэлі: 1) назойнік + поўны прыметнік, 2) назойнік + кароткі прыметнік; 3) поўны прыметнік + назойнік, 4) кароткі прыметнік + назойнік, 5) назойнік + назойнік.

1. 1. Найбольшай прадуктыўнасцю вызначаецца мадэль **кароткі прыметнік + назойнік**. У заходнепалескіх гаворках па дадзенай мадэлі ўтворана 75 номенаў: *амэрыканскэ зілэ, анюткіныя глэзкі, анютыны глэзкі, асення астра, барэвова фасоля, біла канюшына, біла конюшына, біла япылына, буснёва лапа, вовчы зуркы, воўчыя стручкі, вузсаве молоко, вышнівэ зілэ, гусіна лапка, гусячы лапкі, дрыбна броекыва, дыка морква, дыка конюшына, дыка мятка, жабскэ молоко, жабчэ молоко, жэшка кропыва, зайцов ічавушок, зайцова горылочка, зайцова капуста, зайцовы буракі, зайцоў ічавэй, зовуліны ручнычкы, зозулін лён, зозулін лёнок, зозулін лён, зозулькін ручнічок, зозульчыны ручнічкі, зозульчыны ручныкі, зымова пшаніца, зымовыя цвіткі, зымовэ жыто, Іванова голова, Іванова кроў, Іванкава кроў, кашача лапка, кача короста, кіньска лэпэха, котыча мятка, кошача лапка, красна колошына, красна конюшына, красна рабіна, курача слепота, курача слыкота, курына слепота, курына слыкота, ластоўчін лёнок, мабэз цвіткэ, маленька конюшына, назэмка пшанэца, асінне зілэ, пастухова сумка, пастушыя сумка, падорозжня трава, пазыня капуста, раковыя шэйкі, раіня капуста, розова конюшына, свінняча трава, свынтыньскэ зілэ, свынця трава, собацча мятка, сынявынкі кветочкы, цёрска корона, чорны ягоди, чырвона конюшына, чырвоны буракы, чырвона конюшына.*

1. 2. Другой па пашыранасці сярод двухслонных найменняў з'яўляецца мадэль **поўны прыметнік + назойнік**. Дадзеная група налічвае 69 намінацый: *асурэчная трава, бабій цвіт, бараныя рогі,*

бараны хвосцікы, белы наліў, белыя поднежнікі, білыя поднежнікі, білы наліў, босяя росіца, боўтніі молочэй, боўтыя конюшына, бордовыя помідоры, буськовыя лэйх, волоські горіх, волоські оріх, волоськовы горіх, волчы ягоди, воўчій горох, голубыя поднежнікі, гордовое зілэ, граўкі оріх, гусыныя лапкі, дыкая белена, дыкі віносрад, дыкій окірп, дыкій бэз, дыкій кронэч, дыкій окірп, дыкі мак, жоўтыя ляд, заячы ічавух, злучія кветкі, кіньскі ічавух, кіньскі ічавэй, конскі лопух, конскі ічавэй, кармовыя буракі, кармовыя буракэ, каровы хвосцікы, красныя буракы, красны наліў, красны перэц, куньскыя пшыяк, куньскыя пшыняк, луговыя васылькі, мшышій ляд, пастушыя сумка, пазыня капуста, простый вазон, пулювая морква, райскія ёблычка, раіня капуста, розовыя васыльк, розовы наліў, садовыя ромашкі, свейскыя пшыняк, сладкі перац, салодкія буракі, столовыя буракі, цэзтыя капуста, чорныя ягоди, чорны помідоры, чорныя ягады, чырвоныя буракы, чырвоныя буракі, чырвоныя ягоди, яровая пшаніца.

1. 3. Трэба адзначыць, што для заходнепалескіх гаворах менш характэрна ўжыванне састаўных номенаў па мадэлі **назойнік + поўны прыметнік**, у той час як у навуковай наменклатуры дадзеная мадэль найбольш пашырана і з'яўляецца нарматыўнай. Па названай мадэлі ў гаворках Заходняга Палесся ўтворана 40 найменняў: *баз білы, баз бордовы, баз сірэневы, без білы, без сірэневы, бобівнык лэсовый, боб тычковы, бульба морская, буракі кармовыя, бэз білы, бэз білы, бэз сірэневы, бэз чырвоны, вішні бочымленскія, гвоздзіка полевая, гороцінок дыкы, корч лышковый, лубын дыкый, лубын жоўты, лыча жоўтая, лыча красная, мак полювы, пшыняк жэбскы, пшыняк свейскы, порычкі красныя, порэчкі красныя, пружыя лэкушача, роланічка полювая, ронэта золотая, росянка болотная, свежля кармовая, свежля столовая, смародіна чорная, староннык жэснскі, староннык мужычынскі, уражычк мушчычынскы, фасоля тычковая, фіялкі лісныя, хвойнічка поляная, хвойнічка полювая.*

1. 4. Па мадэлі **назойнік + кароткі прыметнік** утвораны 32 заходнепалескія батанічныя намінацыі: *алыча жоўта, алыча красна, алыча розова, бульба амэрыканска, буракі пастэвны, буракі чырвоны, гарабіна чорна, гарабіна красна, ёлочка городная, кропыва двухдомна, кропыва жэзуча, кропывка чырвона, лёнок зозулін, лілія біла, лілія жабска, лыча жоўта, лыча красна, парэчкі білы, пасоля беленька, пасоля біла, пасоля робенька, порэчка красна, рабіна чорна, рабіна чырвона, рабіна красна, ронэта ранія, ронэта ізра, роза комітанна, свежля красна, слыкота курача, смародіна біла, смародіна чорна.*

1. 5. Адзінаковымі намінацыямі прадстаўлена мадэль **назойнік + назойнік роднага склону**. Іх усяго 2: *кутка лыччыны, цвіт од сэрца*. Такім чынам, гаворкам Брэсцка-Пінскага Палесся для называння раслін характэрна ўжыванне састаўных номенаў мадэлі **прыметнік (поўны ці кароткі) + назойнік**. Такія ўтварэнні не з'яўляюцца нарматыўнымі для навуковай батанічнай наменклатуры, дзе для абзначэння відаў прыняты бінамінальныя найменні, першае слова ў якіх называе род, да якога адносіцца дадзены від (выражасца назойнікам), другое – выдава эпітэт (часцей гэта прыметнік, рэдка –

назоўнік-прыдатак). Параўн.: барбарыс звячэйны, гарлачык белы, елка звячэйная, журавіны балотныя, казылец едкі, рагулькі высокія, сон расквітае, хвосцік палявы і іншыя.

2. Сярод заходнепалескіх батанічных намінацый зьяртае на сабе ўвагу і група складаных номенаў. Асноўнымі спосабамі ўтварэння ў дадзенай групе з'яўляюцца слова-і асноваскладанне, а таксама асновасловаскладанне. Матывуюцца далезныя фігонымы часцей словазлучэннямі.

Для складаных батанічных намінацый Заходняга Палесся характэрны наступныя структурныя схемы ўтварэння.

2.1. Словаскладанне (спалучэнне двух самастойных слоў) па схеме «назоўнік + назоўнік»: *сон-права, брат-сёстра, іван-чай, маты-мачыха (маты-мачоха, маты-мачуха, маты-мачоха), іван-і-мар'я* – фікса, *маты-і-мачоха (маты-і-мачоха, маты-і-мачуха), іван-і-мар'я* – пры дапамозе злучальнай галоснай і.

2.2. Асноваскладанне з суфіксацый (у тым ліку і з нулявой) па наступных мадэлях:

– «аснова прыметніка + аснова назоўніка»: *курасійО, чыстателО (чыстотіО, чыстоцелО), чорноголовО (чырнуголовО), чорнозолотО, сухоцветнік, белокопытнік*;

– «аснова назоўніка + аснова дзеяслова»: *зверобойО (звірабой, звірбой, звірубой, звірбой), звербой, серторезнік, чортолохО, страхолохО*;

– «аснова займенніка + аснова дзеяслова»: *самосіёО, самосіёО*;
– «аснова назоўніка + аснова назоўніка»: *верболозО (вербалысО, верболызО), конодрысО* (другая часта слова часта ў гаворках мае некалькі відаў зменення выглед – *конёдрыкы, кондрок, коноздра*);
– «аснова прыметніка + аснова дзеяслова»: *сыроідО, суховійка*.

2.3. Асновасловаскладанне па схеме «аснова прыметніка + назоўнік»: *вэлькотлон, серыбор, чорногузы, чорнослівы (чорнослі, чорнослыб), золотатысячнык, чорнобыль (чорнобыль), белогусы, сі-неглазкі*; па схеме «аснова дзеяслова + назоўнік»: *жывокост (жывокіст, жэвокіост), бі (ю)здоров'е, лачконос, смалёносы (смалёносы, смоляносы)*; па схеме «аснова лічэбніка + назоўнік»: *слова, дзівасі (у гаворках зафіксаваны яго фанетычна варыянт дывосэн)*.

2.4. Спосабам чыстага складання ўтвораны прыметнік *сельско-дэйкая* ('сорт бульбы'). Асновы складанага прыметніка аб'яднаны інтэрфіксам 0.

Такім чынам, складаныя батанічныя намінацыі ў заходнепалескіх гаворках часцей утвараюцца спосабамі асноваскладання з суфіксацый (складанасуфіксальным і складананульсуфіксальным) і асновасловаскладання.

АСАБЛІВАСЦІ СКЛАДАННЯ ЛІНГВІСТЫЧНЫХ СРОДКАЎ ЗАКАНАДАЎЧЫХ ДАКУМЕНТАЎ У 20-ЫЯ ГАДЫ XX СТ.

Першыя спробы стварэння спецыфічных лінгвістычных сродкаў для афіцыйна-справядчлага стылю сучаснай беларускай мовы былі зроблены ў нашаніўскі перыяд. Аднак мэтанакіраваная іх вырацоўка распачалася ў 20-я гады XX ст. Напрыклад, Канстытуцыя Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі, прынятая ў 1919 годзе, напісана на рускай мове. Яе беларускамоўны тэкст не ствараўся.

Першай савецкай канстытуцыяй, якая сфармулявала законы для беларускага насельніцтва на яго роднай мове, была Канстытуцыя Беларускай ССР 1927 года. Яе выданне было ажыццёўлена на чатырох (на той час дзяржаўных у Беларусі) мовах – беларускай, польскай, рускай і яўрэйскай. Стварэнне яе беларускамоўнага тэксту было, па сутнасці, адной з першых спробаў працы такога кірунку.

Існаванне паралельных рознамоўных тэкстаў дае выгадную магчымасць прасачыць спецыфіку вырацоўкі беларускіх лінгвістычных сродкаў, уласцівых для афіцыйна-справядчлага стылю.

Даследаванне выкарыстання ў гэтай канстытуцыі аддзяслюўных назоўнікаў дало магчымасць прыйсці да высновы, што ў асноўным пры абазначэнні працэсуальнасці дзеяння або яго вынікаў вытрымлівалася арыентацыя на лінгвістычныя традыцыі афіцыйна-дзелавога стылю рускай мовы. Разам з тым, прыблізна дзесятая частка рускіх аддзяслюўных назоўнікаў заменена ў беларускім тэксце на дзеясловы, што выклікала пэўную стылеву нівеліроўку [2, с. 170]. Ролу аддзяслюўных назоўнікаў як стылеўтваральнага сродку заканадаўчых дакументаў даследчыкі афіцыйна-справядчлага стылю бачаць у тым, што іх ужыванне «стварае неабходную дзелавому маўленню адназначнасць і адначасова абагульненасць сэнсу, ... забяспечвае афіцыйную «значнасць» названага аддзяслюўным імем паняцця, узводзіць яго ў ранг канстантных тэматычных... клішэ» [3, с. 204].

Частковае выкарыстанне стылістычна нейтральных лінгвістычных сродкаў у беларускім тэксце замест стандартных для афіцыйна-справядчлага стылю паўварджаеша і назіраннем за ўжываннем адыменных прыназоўнікаў – «адметнай прыметай дакументаў» [1, с. 38].

У Канстытуцыі БССР 1927 г. даволі шырока выкарыстоўваюцца адыменныя прыназоўнікі на *грунце, у межах, на падставе, на чале* і інш., якія адпавядаюць суадносным адыменным у рускім тэксце:

...государство..., осуществляющее	...дзяржава, якая ажыццяўляе
свое задачи на основе союза рабочих и крестьян (ст. 1);	свае задачы на грунце саюзу рабочых і сялян (арт. 1);
...на основании Положения о Совете Народных Комиссаров... (ст. 41);	...на падставе палажэння аб Савете Народных Камісароў... (арт. 41);
...в пределах их компетенции (ст. 6)	... у межах іх кампетэнцыі... (арт. 6)